

บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริโภค

การดำรงชีพของมนุษย์ในระยะแรกๆ ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นสำคัญ เช่น เข้าป่าล่าสัตว์และหาอาหารจากป่ามาบริโภค แต่ต่อมาสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้ลดน้อยลงไม่เพียงพอกับความต้องการของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มนุษย์จึงเริ่มแสวงหาวิธีการผลิตขึ้นมาทดแทนสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติเริ่มตั้งแต่การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ลักษณะการผลิตของชุมชนจึงเป็นการผลิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน เป็นความยั่งยืนไม่ทำลายล้างธรรมชาติอันเป็นรากฐานทางทรัพยากร ซึ่งก็คือรากฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านนั่นเอง เริ่มแรกเป็นการผลิตปัจจัยสี่เพื่อเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ระบบการผลิต ชุมชนหมู่บ้านในอดีต เป็นระบบการผลิตเพื่อการยังชีพ หรือเพื่อกินเพื่ออยู่เป็นระบบกสิกรรมปลูกพืชไว้กิน เลี้ยงสัตว์เพื่อไว้กินและใช้งานผสมผสาน กับการหาเก็บผักจากป่า จากทุ่ง ล่าสัตว์ จับปลา ทว่าในสภาพจริงที่ชุมชนดำรงอยู่ ก็ยังคงไม่ตัดขาดจากการเก็บสิ่งต่างๆ จากธรรมชาติ แม้ชาวบ้านจะปลูกข้าวปลูกผัก ปลูกพริก แต่ชาวบ้านก็ยังค้นหาเก็บหน่อไม้ ผลไม้ แม้ชาวบ้านจะเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ แต่ชาวบ้านก็ยังดักนก จับปลา การทำเกษตรกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานหลักของการดำรงชีวิต การปลูกพืชเริ่มเข้ามาทดแทนการเก็บพืชผักจากป่า เพียงอย่างเดียว พืชหลักที่สำคัญในอดีตคือ ข้าว ปัจจัยที่สำคัญในการเพาะปลูกคือที่ดิน การครอบครองที่ดินจะสัมพันธ์กับการเป็นสมาชิกของชุมชนในการผลิตน้ำยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่พึ่งพาน้ำจากธรรมชาติคือน้ำฝน การปลูกข้าวการทำนาใช้แรงงานคน และสัตว์กับเครื่องมือและอุปกรณ์ที่สามารถผลิตขึ้นเองได้ นอกจากแรงงานของคนในครอบครัวแล้วยังมีการร่วมมือกันหลายๆ ครอบครัว หรือญาติสนิทมิตรสหายมาลงแขกโดยที่ไม่ต้องลงทุนจ้างแรงงาน แต่ในปัจจุบันการผลิตได้เปลี่ยนแปลงไปมุ่งผลิตเพื่อขายได้แทรกซึมเข้าไปในพื้นที่ชนบททั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ต่อมาการผลิตได้ขยายใหญ่โตขึ้น ทำให้มีสินค้าเหลือบริโภคจากภายในครอบครัว จึงมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันเมื่อผลผลิตเพิ่มขึ้นก็หาทางแปรรูปให้เก็บสินค้าไว้ได้นานทำให้มีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องจักรเครื่องทุ่นแรงเพื่อสร้างโรงงานผลิตให้ได้จำนวนมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ประชากรเพิ่มขึ้นจึงทำให้มีผู้ผลิตและผู้บริโภคเพิ่มขึ้น ประกอบมีการขยายตลาดออกไปจากหมู่บ้าน เมืองและประเทศทำให้เกิดการค้าอย่างกว้างขวางจนเรียกกันว่า เป็นยุคพาณิชย์นิยม ทำให้การผลิตสินค้าเป็นการผลิตขนาดใหญ่

การผลิต หมายถึงการใช้เทคโนโลยีหรือกรรมวิธีในการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบที่เป็นของกินของใช้ ซึ่งรูปแบบของการผลิตและทุนที่ใช้ในการผลิตอัน ได้แก่ ที่ดิน แหล่งน้ำ แรงงาน และวัตถุดิบมีความสัมพันธ์ของระบบการผลิต

ประดิษฐ์ มัชฌิมา (2523, 90- 92) กล่าวถึงการผลิตทางเศรษฐศาสตร์แยกได้ตามความยากง่ายหรือตามขั้นตอนของการผลิตได้ 3 ระดับ คือ

- 1) การผลิตขั้นต้น หมายถึง การประกอบอาชีพขั้นพื้นฐานเพื่อการยังชีพ เช่น การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การจับปลา และล่าสัตว์ การเก็บของป่าขายหรือเพื่อยังชีพ เป็นต้น
- 2) การผลิตสินค้าอุตสาหกรรม หมายถึง การผลิตสินค้าสำเร็จรูปที่พร้อมจะนำสินค้าหรือผลผลิตนั้นๆ ออกมาใช้หรือบริโภคทันที เช่น เหล็กหรือแร่ธาตุได้ถูกนำมาแปรรูปหรือผลิตออกมาเป็นสินค้าสำเร็จรูปแล้ว หรือฝ้ายที่ได้ถูกนำมาแปรรูปจนกลายเป็นผ้าหรือเครื่องนุ่งห่มที่พร้อมนำมาใช้ทันที
- 3) การผลิตบริการ หมายถึง การผลิตขั้นสูงหรือการให้บริการ เช่น การดำเนินธุรกิจทางด้านการค้าและการธนาคาร การรักษาพยาบาล การบันเทิง การซ่อมรถยนต์หรือเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น

เบญญา อ่อนท้วม (2537, 125- 130) กล่าวถึงปัจจัยสำคัญสำหรับการเกษตรกรรมว่าจะต้องประกอบด้วย

- 1) ที่ดิน ชาวชนบทมีความผูกพันกับที่ดินทางการเกษตรเพราะวิถีชีวิตดำรงอยู่บนพื้นฐานการผลิต
- 2) แรงงาน ในอดีตเป็นแรงงานในครอบครัวทำงานกันตั้งแต่การไถคราด เตรียมดินปลูกข้าว ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว ถ้าหากแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอ ก็อาศัยแรงงานจากเครือญาติและเพื่อนบ้านด้วยการ “เอามื้อ-เอารัน” เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานตอบแทนในเครือญาติและเพื่อนบ้าน
- 3) รายได้ แหล่งที่มาของรายได้ 2 ทาง คือ รายได้ทางการเกษตรและรายได้นอกการเกษตร
- 4) เทคโนโลยีทางการเกษตร การที่จะทำให้ชาวชนบทมีรายได้สูงขึ้นจะต้องให้ชาวชนบทได้ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรให้มากขึ้น เทคโนโลยีเหล่านี้ ได้แก่ เครื่องสูบน้ำยาปราบศัตรูพืช ปุ๋ยเคมี การใช้รถแทรกเตอร์ การใช้รถไถเดินตาม การใช้เครื่องนวดข้าว เป็นต้นนอกจากนี้ สิ่งสำคัญของการเกษตรกรรมคือ ระบบชลประทาน จะช่วยให้ชาวนาได้เพาะปลูกตลอดปี ไม่ต้องพึ่งพาน้ำฝนแต่อย่างใดจะทำให้ผลผลิตมากขึ้นในทำนองเดียวกัน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536, 27-31) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตของชุมชนไทยในอดีต ซึ่งมีชีวิตอยู่ในเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพเอาไว้สรุปได้ว่า หัวใจของเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพคือการผลิตอาหารและของใช้ที่จำเป็นในชีวิตให้เพียงพอ อย่างน้อยก็

เป็นการเพียงพอกับชุมชนของตนหรือกลุ่มของชุมชนใกล้เคียง การแบ่งปัน แลกเปลี่ยนแรงงานจึงมีความจำเป็นเพื่อให้ทุกคนได้ปัจจัยในการดำรงชีพ และการทำเกษตรแบบผสมผสานก็มีส่วนสำคัญเพื่อให้ได้เครื่องอุปโภคบริโภคหลากหลายชนิดจนพอเพียง การผลิตเพื่อยังชีพเช่นนี้ไม่ได้มุ่งจะผลิตในปริมาณมากจนเหลือกินเหลือใช้ แต่มุ่งการผลิตที่ให้ความมั่นคงในการดำรงชีพต่อมากระบวนการเปลี่ยนแปลงชุมชนจากการผลิตเพื่อยังชีพหรือวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เลี้ยงตนเองได้ด้วยการผลิตทางการเกษตรภายในชุมชนไปสู่การแลกเปลี่ยน แบบทุนนิยมการตลาด ก็คือ การเข้าไปในชุมชนของพ่อค้า การสื่อสาร การโฆษณา จนเกิดความต้องการบริโภคสินค้า และปัจจัยอื่นๆ จากต่างถิ่น กลายเป็นวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์ผูกพันกับกระบวนการผลิตภายนอกชุมชนมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันกระบวนการผลิตภายในชุมชนก็ค่อยๆ มีลักษณะที่ตอบสนองความต้องการของตลาดทุนนิยมภายนอกยิ่งขึ้น ประกอบกับแนวทางในการพัฒนาของรัฐ เป็นแนวทางที่มุ่งจะผลักดันให้ชุมชนชนบทเร่งผลิตเพื่อสนองตลาดแม้ “การศึกษาที่รัฐจัดก็มุ่งจะผลิตคนที่พร้อมจะเป็นผู้ผลิต - ผู้บริโภคของเศรษฐกิจเพื่อตลาดไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ความชำนาญหรือด้านอุดมการณ์ก็ตาม การศึกษาที่รัฐจัดย่อมมุ่งจะถ่ายทอดความรู้ความชำนาญและอุดมการณ์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจเพื่อตลาด” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536: 31) ในขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวของวัฒนธรรมการบริโภคจากในเมืองผ่านโดยผ่านสื่อสารคมนาคมแบบใหม่ต่างๆ ก็มีส่วนเร่งเร้าการผลิตเพื่อตลาดและถูกวัฒนธรรมบริโภคนิยมบีบบังคับให้มีความต้องการ ในวัตถุที่ต้องพยายามหาเงินมาซื้อหาไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า เครื่องอำนวยความสะดวกจราจรยานยนต์ หรือรถยนต์ เป็นต้น ผลจากการโฆษณาทำให้สินค้าหลายอย่างกลายเป็นเครื่องหมายของเกียรติยศและค่านิยมของชุมชนไปในที่สุด

2.1.1 การบริโภค

พฤติกรรมผู้บริโภค เป็นพฤติกรรมที่ปรากฏและเกิดขึ้นเพราะคนเราต้องมีการบริโภคเพื่อดำรงชีพ สังคมในอดีตผู้คนอาจได้รับความพอใจที่เกิดจากความต้องการโดยการบริโภคสิ่งที่เขาผลิตหรือปลูกขึ้นมาเอง วีระ ไวกยะ และสง่า ดามาพงษ์ (2541, 2-3) ได้กล่าวไว้ว่าการได้มาซึ่งอาหารของคนไทยในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างรวดเร็ว แปรเปลี่ยนไปตามกระแสของโลกยุคโลกาภิวัตน์ กล่าวคือ จากอดีตที่เคยได้อาหารด้วยการ จับ หา ไล่ล่าจากแหล่งธรรมชาติในชุมชนของตน เข้าสู่การผลิตอาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ผสมไปกับการซื้อหาในระบบตลาด อาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมการบริโภคอาหารเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งการผลิต การแสวงหาอาหาร หรือการบริโภคที่เกี่ยวข้องกับสังคมที่มีส่วนในชีวิตของคนในสังคม แต่เมื่อมีวิวัฒนาการของชีวิตความเป็นอยู่มาเป็นแบบสังคมเมืองหรือสังคมอุตสาหกรรม การได้มาซึ่งอาหารมีเพิ่มมากขึ้นได้หลากหลายมากมาย จากการซื้อขายแลกเปลี่ยน และจากระบบการผลิตทั้งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์แบบใหม่ๆ การแปรรูปและการเก็บถนอม

อาหาร การคมนาคมขนส่ง ระบบการสื่อสาร การตลาดการโฆษณาต่างๆ ด้วยอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิธีการ เครื่องมือและอุปกรณ์ใหม่ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมา นอกเหนือจากที่เคยมีในธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีทรัพยากรอาหารและการบริโภคเพิ่มขึ้นและสามารถกระจายไปถึงผู้บริโภคได้จนแทบทั่วโลก ทรศนะการอุปโภคบริโภคไม่ต้องพึ่งพาอาหารจากการไถ่ล่า เก็บหาจากธรรมชาติ หรือเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์เอง เปลี่ยนมาเป็นพึ่งพาระบบเงินตรา และพึ่งพาระบบตลาด ทรศนะเดิมก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วพฤติกรรมการกินเปลี่ยนจากการ “กินเพื่ออยู่ มาเป็น การอยู่เพื่อกิน”

2.2 แนวคิดในการบริโภคยุคใหม่

สาคร ธนมิตร (2541, หน้า 99-101) กล่าวว่า ประเทศไทยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรเข้าใกล้ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ทั้งในเมืองและชนบท โครงสร้างจากครอบครัวขยายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น มีปัญหาการกระจายรายได้ที่ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่ม คนรายได้ต่ำและคนรายได้สูงมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงการใช้แรงงานมาเป็นการใช้เทคโนโลยีเพิ่มขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ค่านิยมและวิถีชีวิตอย่างมากและอย่างรวดเร็วการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อระบบอาหาร และการผลิต การกระจายและการบริโภคในด้านการผลิต นโยบายทางการเกษตรเน้นการผลิตเพื่อส่งออกสินค้าเกษตรมีการเปลี่ยนแปลงจากผลิตภัณฑ์เกษตรโดยตรงมาเป็นผลิตภัณฑ์เกษตรแปรรูปมากขึ้น ทำให้เกิดการแข่งขันกันใช้ทรัพยากรระหว่างการผลิตเพื่อการบริโภคและผลิตเพื่อการส่งออก การบริโภคต้องพึ่งพาระบบตลาดมากขึ้น อาหารที่ผ่านการแปรรูปมีราคาสูงขึ้นมีผลต่อการบริโภค นอกจากนี้ในอดีตโดยเฉพาะชาวชนบทสามารถผลิตอาหารกินเอง จากการเปลี่ยนแปลงประชากรเพิ่มขึ้นพื้นที่ทำกินลดลง พื้นที่ป่าถูกทำลายและบุกรุก ธรรมชาติถูกรบกวน ทำให้ระบบนิเวศน์เสื่อมถอยยิ่งทำให้การผลิตอาหารเพื่อบริโภคลดลง การพึ่งพาอาหารจากธรรมชาติ การผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนจึงลดลงมากหรือบางแห่งหมดไป สภาพที่เคยพึ่งพาอาศัยแบ่งปันกันกินในอดีตได้กลายเป็นสภาพต้องขึ้นกับกำลังซื้อ ต้องพึ่งเงินตรา และระบบตลาด สภาพยากจนจากช่องว่างการกระจายรายได้ ทำให้คนด้นคนที่แสวงหารายได้เพื่อยกฐานะเศรษฐกิจ ครอบครัวเกิดการโยกย้ายแรงงานจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมและพาณิชยกรรมมากขึ้น มาประกอบอาชีพรับจ้างแรงงานและอาชีพอื่นที่มีค่าตอบแทนเป็นตัวเงินเพื่อใช้ซื้ออาหารและเครื่องบริโภคนอกจากนี้ อาหารตามสมัยซึ่งปัจจุบันคนในสังคมได้มีการปรับเปลี่ยนบริโภคซึ่งมีการเลียนแบบวัฒนธรรม

การกินจากตะวันตกเข้ามาแพร่หลายในประเทศไทย ซึ่งมีทั้งบะหมี่สำเร็จรูป อาหารขวดและ เครื่องดื่มทรงพลัง อาหารกินด่วนและอาหารพวักขยะ

พวงเพชร สุรัตน์กุล (2541, 133-134) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่กำหนดการบริโภคโดยการ บริโภคสินค้าและบริการของผู้บริโภคจะมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ เช่น

- 1) ราคาของสินค้า ถ้าสินค้าที่ผู้บริโภคต้องการมีราคาถูกผู้บริโภคก็สามารถซื้อสินค้านั้น ได้ปริมาณมาก ดังนั้นปริมาณซื้อสินค้าจะเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะตรงข้ามกับราคาสินค้า
- 2) รายได้ของผู้บริโภค ผู้มีรายได้น้อยจะมีความสามารถในการซื้อสินค้ามาบริโภคได้น้อย ดังนั้น ถ้าผู้บริโภคมีรายได้เปลี่ยนแปลงไป ปริมาณความต้องการซื้อสินค้ามาบริโภคก็จะเปลี่ยนแปลงไปด้วย
- 3) รสนิยมของผู้บริโภค ถ้ารสนิยมของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไปย่อมจะมีผลทำให้ความต้องการสินค้านั้นเปลี่ยนแปลงไป รสนิยมในการบริโภคอาจเกิดจากขนบธรรมเนียมประเพณีข้อห้ามทางศาสนา ทัศนคติของชุมชน ความเคยชิน และความพอใจส่วนบุคคล รสนิยมอาจเปลี่ยนแปลงได้เนื่องจากการค้นพบข้อเท็จจริง การโฆษณา และการเลียนแบบ เป็นต้น
- 4) ระดับราคาสินค้าและบริการที่คาดคะเนในอนาคต ถ้าผู้บริโภคคาดคะเนว่า ราคาสินค้านั้นจะแพงขึ้นในอนาคต ผู้บริโภคจะรีบซื้อสินค้านั้น และถ้าสินค้านั้นเก็บได้นาน ก็จะกักตุนสินค้านั้นไว้ ตรงกันข้ามถ้าผู้บริโภคคาดว่าสินค้านั้นจะมีราคาถูกลงในอนาคต ก็จะรอเวลาซื้อสินค้านั้นเมื่อราคาลง
- 5) ฤดูกาล ความต้องการสินค้าของผู้บริโภคอาจขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่น ความต้องการเสื้อกันหนาวจะมีมากในฤดูหนาว ส่วนความต้องการน้ำแข็งสำหรับบริโภคจะมีมากในฤดูร้อน เป็นต้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องปกติของธรรมชาติและสังคม สำหรับสังคมมนุษย์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในสังคม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคม และทางวัฒนธรรม ฉะนั้นทุกสังคมและทุกวัฒนธรรม จึงมีความเป็นพลวัตอยู่ตลอดเวลา ดังที่ เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง (2538, 73) กล่าวว่า วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม อันเป็นผลของการที่มนุษย์เรียนรู้จากธรรมชาติและจากสังคมมนุษย์ด้วยกัน และตั้งสมมติฐานที่เรียนรู้แล้วไปปรับตัวถ่ายทอดปรับเปลี่ยนตามเหตุปัจจัยที่ไม่เคยหยุดนิ่งเคลื่อนไหวไปตามกฎอนิจจังของสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นแนวทางที่เป็นความเจริญหรือเสื่อมลง ทุกสังคมวัฒนธรรมย่อมมีพลวัต

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนรูปแบบโครงสร้างทางสังคม และพฤติกรรมทางสังคม ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การเปลี่ยนจากระบบขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงจากระบบเผด็จการเป็นระบบประชาธิปไตย การเปลี่ยนโครงสร้าง

เศรษฐกิจจากระบบเกษตรกรรมเป็นระบบอุตสาหกรรม เป็นต้น การเปลี่ยนรูปแบบพฤติกรรมทางสังคม เช่น การเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตจากผลิตเพื่อบริโภคเป็นผลิตเพื่อขาย เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นไปได้ทั้งในด้านบวกและทางลบ คือมีสิ่งใหม่เกิดขึ้นหรือเพิ่มขึ้น และสิ่งที่มีอยู่เดิมสิ้นสภาพหรือถูกทำลายไป การเปลี่ยนแปลงในทางที่มีสิ่งใหม่หรือเพิ่มขึ้นที่เห็นชัด ได้แก่ การประดิษฐ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นวัตถุดิบของและเทคนิค วิธีการจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การขยายตัวของตัวเมือง การสื่อสารและคมนาคมที่รวดเร็วและสะดวก ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นต้น การมีนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีใหม่โดยการประดิษฐ์ขึ้นเองในสังคมหรือโดย การรับสิ่งใหม่จากสังคมอื่นเข้ามาใช้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเทคโนโลยีใหม่ทางการผลิต เช่น การใช้เครื่องจักรกลในการเกษตรแทนการใช้แรงงานคนและสัตว์ทำให้เกิดการทำไร่นาขนาดใหญ่ และลดการใช้แรงงาน เกิดการย้ายแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมืองอย่างมากมาย การมีรถยนต์ใช้ทำให้การขนส่งและการค้าขายขยายตัวอย่างกว้างขวาง เมืองกับชนบทมีการติดต่อสัมพันธ์กันมากขึ้นผู้หญิงสามารถเดินทางได้สะดวกและออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น เทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ทำให้เกิดการแพร่ข่าวสาร ความรู้ การโฆษณาชวนเชื่ออย่างกว้างขวางทำให้เกิดวัฒนธรรมมวลชนกระจายไปทั่ว ปัจจุบัน กรรมวิธีการผลิตแบบใหม่แพร่เข้าไปในชนบท ชาวนาใช้เครื่องทุ่นแรงมากขึ้น ความสัมพันธ์ในชนบทมีลักษณะเป็นการใช้เงินว่าจ้างมากขึ้นความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันลดน้อยลง วิถีชีวิตของชาวนาถูกดึงเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจตลาดในระดับประเทศและระดับโลกมากขึ้น

สุริชัย หวันแก้ว (2535, 109 -110) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม และระหว่างส่วนประกอบของสังคมนั้นโดยที่สามารถจำแนกได้ว่ามาจากภายในหรือภายนอก

- การเปลี่ยนแปลงจากภายใน เช่น การประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั้นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มดำเนินการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ หรือจากการปฏิวัติโดยประชาชน เป็นต้น

- การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก เช่น การรับเอาเทคโนโลยีมาจากภายนอก การล่าอาณานิคมของจักรวรรดินิยมของอังกฤษต่ออินเดีย การเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกนี้บางครั้งก็เกิดขึ้นโดยสมัครใจและเลือกสรรโดยสังคมเป็นผู้เปลี่ยนแปลง บางครั้งก็เป็นการใช้กำลังบังคับโดยทางตรงหรือทางอ้อมเมื่อวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมจึงมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้จะเกิดขึ้นควบคู่กันไประหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมและมักเกิดขึ้นด้วยสาเหตุหลายประการที่เกี่ยวข้องกัน ไม่อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากสาเหตุ

ใดสาเหตุหนึ่งได้ การเปลี่ยนแปลงของสังคมในส่วนหนึ่งอาจจะกระตุ้นและกระทบส่วนอื่นของสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจึงเกิดด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง ควบคู่กันไป ดังที่สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้กล่าวไว้ (2536, 99-104) ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

1) ด้านนิเวศวิทยา ชุมชนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมสมบูรณ์ เช่น ดินดี ส่งผลทำให้รายได้ดีสามารถนำมาปรับปรุงวิถีชีวิตให้ดีขึ้นในด้านต่างๆ ให้ดีขึ้น มีผลต่อการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยต่างๆ รู้จักการนำเทคโนโลยีมาใช้

2) การยอมรับสิ่งใหม่ การยอมรับสิ่งใหม่จะเป็นด้านเกษตรหรือไม่ก็ตามย่อมเป็นตัวกระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถาบันต่างๆ และสังคมได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัวให้ดียิ่งขึ้นไปกว่าเดิม

3) การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม การที่รัฐได้แพร่กระจายความเจริญต่างๆ เข้าสู่ชุมชนโดยใช้ระบบการศึกษา เพื่อให้ทุกคนได้รับการศึกษาทั่วถึง การซื้อขายผลผลิตหรือการท่องเที่ยวทำให้อิทธิพลของความเป็นเมืองเข้าสู่ชนบทมากขึ้น

4) ลักษณะบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล ลักษณะของความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น การที่คนมีการศึกษาที่สูงขึ้นยอมรับสิ่งใหม่ๆ มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และพัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้น หรือลักษณะบุคลิกภาพในด้านของความเป็นผู้นำ ประสบการณ์ในการทำงานเพศอายุ และอื่นๆ ก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้วย

5) การสื่อสารมวลชน อิทธิพลของวิทยุ โทรทัศน์ เครื่องมือสื่อสารอื่นๆ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไม่มากนักน้อย

การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งมีหลายมุมมองในการเปลี่ยนแปลง โดยที่มัวร์ (อ้างใน ศิริลักษณ์ ตนะวิไชย, 2534: 15-16) ได้เสนอข้อสรุปเกี่ยวกับธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันมีลักษณะดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงในสังคมหรือวัฒนธรรมใดๆ จะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอและปกติ

2) การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างโดดเดี่ยว แต่จะมีผลกระทบอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านเวลาและพื้นที่

3) เมื่อการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ทุกหนแห่ง จึงสามารถก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องไปยังทุกหนทุกแห่งได้ ในทำนองเดียวกัน

4) ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการวางแผนหรือเป็นผลกระทบจากการเสนอวัฒนธรรมใหม่จะมีมากกว่าผลจากการเปลี่ยนแปลงในอดีต

5) เทคโนโลยีด้านวัตถุและความคิดทางด้านสังคมใหม่ มีการขยายตัวและเผยแพร่ออกไปอย่างรวดเร็วและก่อให้เกิดผลกระทบที่สะสมแม้บางเรื่องอาจจะล่าช้าอย่างรวดเร็วก่อน

6) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อบุคคลและสังคม เนื่องจากโอกาสที่บุคคลจะติดต่อกันอย่างใกล้ชิดมีมากขึ้นและไม่มีใครที่จะหลบเลี่ยงผลดังกล่าวได้

นอกจากนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2528, 203) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ย่อมจะเกิดขึ้นได้ทุกยุคทุกสมัย และทุกสังคม ในสมัยโบราณนั้น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างเชื่องช้า ทั้งนี้เพราะว่าสิ่งประดิษฐ์คิดค้นในสังคมมีน้อย การสื่อสารยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน ตลอดจนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ก็เป็นไปได้ยาก ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันเป็นไปอย่างรวดเร็ว และสม่ำเสมอ สืบเนื่องมาจากการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ความเจริญของระบบสื่อสารโทรคมนาคม และให้เห็นถึงเติบโตหรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ ตลอดจนการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมก็เป็นไปได้สะดวกขึ้นเมื่อวิทยาศาสตร์ให้เกิดเครื่องทุ่นแรงและประดิษฐ์กรรมใหม่ ๆ หรือที่เรียกกันว่า เทคโนโลยี และมนุษย์นำเอาเทคโนโลยีอันมีฐานมาจากวิทยาศาสตร์ ไปจัดการผลิตสิ่งของจากวัตถุดิบทุกอย่างที่ต้องการ โดยสามารถผลิตได้มาก ๆ คุณภาพก็ดีขึ้นทุกทีในระบบอุตสาหกรรม ความมั่งคั่งก็ตกอยู่กับผู้ผลิต ส่วนผู้บริโภคก็ได้รับผลิตภัณฑ์และบริการที่เพิ่มความสะดวกสบายอย่างเหลือเฟือเพื่อเป็นธรรมดาที่มนุษย์จะติดใจจึงเร่งผลิต เร่งบริโภคขยายขอบเขตมากยิ่งขึ้น สิ่งที่ตามมาโดยอัตโนมัติก็ “ไม่พ้น มหกรรม” แสงหา และใช้ทรัพยากรทุกอย่าง หรืออาจให้ตรงกับความเป็นจริงก็ต้องใช้คำว่า “ผลาญ” ทุกอย่างที่มีมนุษย์มีความรู้ว่ามีประโยชน์ จนทรัพยากรจากธรรมชาติได้ถูกนำมาใช้อย่างคณานับ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีจำนวนมากขึ้น และมีความต้องการที่ขยายตัวในอัตราเร็วไม่รู้จบ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2538: 87) การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่างๆ ส่งผลกระทบต่อกระบวนการผลิตของชุมชนที่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านวัตถุดิบการลงทุนกรรมวิธี การจัดการและการกำหนด กฎ ระเบียบต่างๆ โดยเฉพาะในส่วนของปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน แรงงาน ได้เปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการให้ความสำคัญของอำนาจกับระบบเงินตราในการผลิต เป็นผลให้ระบบการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบพึ่งพาอาศัยเป็นระบบทุนนิยม (นิยพรรณ วรรณศิริ, 2536: 55-70) และสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลง

1) เกิดการเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมโดยตรง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางภูมิประเทศและภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง ทางสังคมเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

2) การเบียดเบียนในความเข้าใจ จำเจ ซึ่งเป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นได้เสมอกับทุกคนในสังคมเกิดขึ้นเองโดยไม่มีใครหรือสิ่งใดมาบงการ

3) การอพยพโยกย้ายถิ่น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อย่างถาวรด้วยสาเหตุจากการแต่งงานกับคนต่างสังคม การอาชีพ ภัยธรรมชาติ และสาเหตุทางการเมือง

4) การติดต่อกับคนต่างสังคม แล้วรับเอาแนวความคิดใหม่ๆ และพฤติกรรมใหม่ๆ มาใช้ เช่น การไปศึกษาต่อ ไปท่องเที่ยว และการค้าขายกับคนต่างสังคมเป็นต้น ในที่สุดก็จะทำให้ค่านิยม และพฤติกรรมเดิมของบุคคลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่มากนัก

นอกจากนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2542: 59-60) ยังได้กล่าวถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมเมืองในสังคมไทยมีอยู่หลายประการ ซึ่งส่งผลแพร่กระจายไปสู่สังคมชนบทด้วย

1) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีความสำคัญอย่างมากต่อประเทศที่กำลังพัฒนา การยอมรับวัฒนธรรมในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสะท้อนความต้องการให้ประเทศมีความเจริญและพัฒนาไปสู่ประเทศอุตสาหกรรม ในสังคมเมืองมักจะพบว่าการเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมากมาย แต่ในสังคมชนบทความเจริญด้านนี้ยังไม่เข้าไปอย่างทั่วถึง เพราะฉะนั้นชาวชนบทจึงต้องมาพึ่งพาบริการทางด้านเครื่องมือเครื่องใช้ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากในเมืองอยู่เสมอ ๆ เช่น ในเขตชนบทช่างผู้ชำนาญในการแก้ไขเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทันสมัยไม่สามารถจะทำได้

2) การศึกษา ระบบการศึกษาของไทยได้รับความรู้วิชาการด้านการศึกษาจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก รวมทั้งเทคนิคการถ่ายทอด และอุปกรณ์การศึกษาอื่นๆ เมื่อระบบการศึกษาได้รวมอยู่ที่เมืองหลวง ซึ่งเป็นศูนย์กลางจึงจำเป็นต้องพึ่งพาการศึกษาจากในเมือง

3) เศรษฐกิจ ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ภายใต้การพัฒนาต่างๆ นั้น รัฐบาลได้กำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อพัฒนาสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ดังจะเห็นได้ว่า มีการพยายามเปลี่ยนเกษตรกรรมพื้นฐานไปเป็นอุตสาหกรรมเกษตร สังคมชนบทจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมในด้านการผลิต การลงทุน การค้าขายจากรัฐบาล ผลผลิตการเกษตรที่ได้จากชนบทต้องพึ่งพาความต้องการจากสังคมเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ

4) การปกครอง สังคมไทยได้รับรูปแบบการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยมาจากประเทศตะวันตก วิธีการบริหาร การพิจารณาดี แนวคิดเกี่ยวกับรัฐสภา และอื่นๆ ก็ได้รับวัฒนธรรมตะวันตก สังคมเมืองกลายเป็นศูนย์กลางการรับวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ยิ่งสังคมไทยมีลักษณะการบริหารจากส่วนกลาง ทำให้มีการกระจายลักษณะการปกครองไปสู่สังคมชนบท ถึงแม้ว่าชาวชนบทจะไม่คุ้นเคยกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตะวันตกก็ตามจึงเป็นลักษณะการรับจากส่วนบนฝ่ายเดียว

5) วัฒนธรรม วัฒนธรรมต่างๆ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย วัฒนธรรมเกี่ยวกับสันตนา การ และประเพณีตะวันตกบางอย่าง ได้กำลังแพร่หลายจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบทมากขึ้นเรื่อยๆ สังคมชนบทจึงต้องมีการพึ่งพาสังคมเมือง ไม่ว่าจะเป็นการซื้อเครื่องแต่งกายความ

สนุกสนานสนทนาการตามแบบตะวันตก วัฒนธรรมเดิมของไทยบางอย่าง เช่น การแต่งกายแบบไทยกำลังเสื่อมความนิยมลงไป ในบรรดาหนุ่มสาวซึ่งเปลี่ยนมาแต่งกายตามแบบตะวันตก เป็นต้น

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมมนุษย์

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม สิ่งที่ได้ด้วยตาและไม่สามารถเห็นได้ด้วยตา สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตตลอดจน สิ่งที่เป็นทั้งให้คุณและให้โทษ สิ่งแวดล้อมมิได้เพียงเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเท่านั้นสิ่งที่อยู่ล้อมรอบที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นตามวิธีของสิ่งนั้นๆ ไม่เว้นแม้แต่สิ่งมีชีวิตอื่นๆ มนุษย์จึงมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดการเรียนรู้และพฤติกรรมต่างๆ ที่ทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ทรัพยากรธรรมชาติก็คือสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติโดยจะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมเมื่อมีความเจริญมากขึ้นจึงพยายามลดอิทธิพลของธรรมชาติโดยดัดแปลงสิ่งแวดล้อมให้เปลี่ยนไปตามความต้องการ มีการนำทรัพยากรธรรมชาติไปใช้อย่างมากมาย ธรรมชาติปรับสภาพไม่ทันจนขาดเสถียรภาพ เกิดความเสื่อมโทรมและมลพิษ เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพพลานามัยด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน เสมือนจะเกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์แทบทั้งสิ้นด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงสามารถพัฒนาเทคโนโลยีแบบง่ายจนกระทั่งมีความซับซ้อน เพื่อนำเทคโนโลยีเหล่านั้นมาใช้สนองตอบความต้องการของตนเองและในการคิดค้นเทคโนโลยีต่างๆ ต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นวัตถุดิบในการประดิษฐ์และคิดค้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำไปใช้ประโยชน์มากมาย เมื่อความต้องการของประชากรเพิ่มมากขึ้นเทคโนโลยีจึงต้องมีจำนวนและประเภทเพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับความต้องการของมนุษย์ ดังนั้นทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติก็ถูกนำมาใช้มากขึ้น เกินกว่าที่ธรรมชาติจะรองรับได้ปัญหามลพิษและมลภาวะจึงเกิดขึ้นมากมาย

คณะกรรมการวิชาสิ่งแวดล้อมเทคโนโลยีและชีวิต (2549, 23-24) กล่าวว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างและผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม เนื่องจากกิจกรรมประจำวันของมนุษย์ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา ดังเช่น การใช้น้ำในกิจกรรมประจำวันน้ำภายหลังการใช้ก็มีสิ่งปนเปื้อนอยู่ในน้ำเป็นน้ำที่ต้องการบำบัด ถ้ามีจำนวนมากขึ้นตามจำนวนประชากรของมนุษย์ ในที่สุดน้ำเหล่านี้ก็จะทำให้น้ำในแหล่งธรรมชาติได้รับผลกระทบตามไปด้วย หรือกลายเป็นน้ำเสียในที่สุด นอกจากนี้ในการทำอาหารรับประทานในแต่ละมื้อ มีขยะที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งประกอบด้วย ขยะที่ย่อยสลายได้ เช่น เศษพืชและสัตว์ต่างๆ รวมทั้งขยะที่ย่อยสลายได้ยาก เช่น ถุงพลาสติก โฟม เป็นต้น เหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ดังนั้นในกิจกรรมประจำวันของมนุษย์ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมต่อเนื่องตลอดเวลา ซึ่งปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในอันดับแรก

คือปัญหาขยะมูลฝอยเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ควบคู่กับการเพิ่มของจำนวนประชากร การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของบ้านเรือน ชุมชน การเกษตร และโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ซึ่งแหล่งที่มาของขยะเหล่านี้คือ

1) คราวเรือน เป็นขยะมูลฝอยที่เกิดจากการอุปโภคบริโภคประจำวันของมนุษย์ มีทั้งขยะเปียกที่เน่าเปื่อยได้ง่าย เช่น เศษอาหาร เปลือกผลไม้ เป็นต้น ซึ่งมีความชื้นสูงและส่งกลิ่นเหม็นมาก ขยะเปียกเหล่านี้วันจะมีจำนวนมากและเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ยังมีขยะแห้งที่เน่าเปื่อยได้ยาก เช่น เศษกระดาษ เศษไม้ และขยะที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ เช่น แก้วกระป๋อง อลูมิเนียม ขยะที่เกิดขึ้นแยกเป็น 2 ประเภท คือ ขยะมูลฝอยทั่วไป และขยะมูลฝอยอันตราย ซึ่งได้แก่ ขยะมูลฝอยที่มีส่วนประกอบของสารพิษอันตรายปะปนอยู่ เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า น้ำยาทำความสะอาด อุปกรณ์ดูแลรถยนต์ เวชภัณฑ์ ภาชนะบรรจุสารเคมีต่างๆ เป็นต้น

2) อุตสาหกรรมขยะมูลฝอยจากแหล่งกำเนิดนี้ เกิดจากกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรม โดยมีขยะมากมายหลายประเภทตามลักษณะของอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมอาหาร ขยะส่วนใหญ่ก็จะเป็นพวกเศษอาหาร โรงงานเฟอร์นิเจอร์ ขยะก็จะเป็นเศษโลหะ ไม้แก้ว ที่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีกครั้ง เป็นต้น

3) เกษตรกรรม ขยะจากเกษตรกรรม ได้มาจากการทำฟาร์ม เลี้ยงสัตว์ การทำไร่ นา สวน ลักษณะขยะจากแหล่งกำเนิดนี้จะเป็นพวกมูลสัตว์ เศษหญ้า เศษวัชพืชต่างๆ ใบไม้ กิ่งไม้ เป็นต้น

สวัสดิ์ โนนสูง (2546, 7-8) ยังกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดมลพิษสิ่งแวดล้อมทั้งสาเหตุทางตรงและทางอ้อม ซึ่งสาเหตุทางตรงนั้นมาจาก

1) เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เป็นสาเหตุที่พบมากที่สุด ตัวอย่างได้แก่ การก่อสร้างถนนและอาคารทำให้เกิดปัญหาฝุ่นผงในอากาศ การเผาหญ้าหรือฟางในไร่นาทำให้เกิดควัน การใช้สารเคมีทางการเกษตรทำให้มีสารพิษตกค้างในดิน ในน้ำและพืชผล การทิ้งขยะซึ่งทำให้น้ำเสีย

2) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ เช่น ดินถล่ม ภูเขาไฟระเบิด และแผ่นดินไหว ทำให้เกิดฝุ่นผงและควัน การเกิดฝนตกทำให้น้ำในแหล่งน้ำสกปรกเนื่องจากมีตะกอนดินและซากอินทรีย์วัตถุมากผิดปกติ เป็นต้น

ส่วนสาเหตุทางอ้อม ที่ทำให้เกิดมลพิษนั้นมาจาก

1) การเพิ่มของประชากร แม้ปัจจุบันการวางแผนครอบครัวจะเป็นที่ยอมรับมากขึ้นแต่แนวโน้มของการเพิ่มประชากรยังคงสูง เกิดการขยายตัวของสังคม ต้องใช้ทรัพยากรเพื่อการอยู่อาศัยมากขึ้นและทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา

2) ปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจนเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องใช้ทรัพยากรมากขึ้นโดยไม่คำนึงถึงผลเสีย ไม่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจพอที่จะแก้ไขปัญหาล้างแฉะล้น ถ้าหากมีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะใช้ทรัพยากรมากเกินไปจนเกินความจำเป็นขึ้นพื้นฐานจนก่อปัญหาล้างแฉะล้นเช่นกัน

3) ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางวิทยาการจะเป็นตัวเร่งให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรและปัญหาล้างแฉะล้นเสื่อมโทรม เพราะมนุษย์สามารถสำรวจและนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ได้มากและรวดเร็วขึ้น ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดมลพิษได้มากตามไปด้วย

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหามลพิษที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาล้างแฉะล้นและทรัพยากรธรรมชาติ คือ

1) ความมั่งคั่งและขาดความสำนึกถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้น เป็นสาเหตุที่พบบ่อยมากซึ่งจะเห็นได้จากการทิ้งขยะลงตามพื้นหรือแหล่งน้ำโดยไม่ทิ้งลงในถังรองรับที่จัดไว้ และโรงงานอุตสาหกรรมบางแห่งลักลอบนำสิ่งปฏิกูลไปทิ้งตามที่ว่างเปล่า

2) การผลิตหรือใช้สิ่งของมากเกินไปจนเกินความจำเป็น เช่น ผลิตสินค้าที่มีกระดาษหรือพลาสติกหุ้มหลายชั้น และการซื้อสินค้าโดยห่อแยกหรือใส่ถุงพลาสติกหลายถุง ทำให้มีขยะปริมาณมาก

3) การเก็บและทำลายหรือนำขยะไปใช้ประโยชน์ไม่มีประสิทธิภาพ จึงมีขยะตกค้างกองหมักหมมและส่งกลิ่นเหม็นไปทั่วบริเวณจนก่อปัญหามลพิษให้กับสิ่งแวดล้อมจากความเกี่ยวเนื่องกันของสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพนั้น ทำให้เกิดกระบวนการทางพฤติกรรมได้ 3 กระบวนการ คือ

3.1) กระบวนการเรียนรู้ (Perception) คือ กระบวนการที่รับข่าวสารจากสภาพแวดล้อม โดยผ่านทางระบบประสาทสัมผัส กระบวนการนี้จึงรวมการรับรู้ (Sensation) ด้วย

3.2) กระบวนการรับรู้ (Cognition) คือ กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางจิตที่รวมการเรียนรู้ การจำ การคิด กระบวนการทางจิตรวมถึงการพัฒนา กระบวนการรับรู้จึงเป็นกระบวนการทางปัญญา กระบวนการรับรู้นี้ เกิดการตอบสนองทางด้านอารมณ์ เกิดกระบวนการด้านอารมณ์ (Affect) โดยที่กระบวนการรับรู้และกระบวนการทางอารมณ์เป็นพฤติกรรมภายใน (Covert behavior)

3.3) กระบวนการเกิดพฤติกรรมภายในสภาพแวดล้อม (Spatial behavior) คือ กระบวนการที่บุคคลมีพฤติกรรมเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมผ่านการกระทำที่สังเกตได้จากภายนอก เป็นพฤติกรรมภายนอกโดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมของมนุษย์ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อม หรือระยะเวลาอันยาวนานมากขึ้น ลักษณะสภาพแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือลดลง พฤติกรรมบริโภคของมนุษย์ก็ย่อมปรับเปลี่ยนไปตามสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

2.5 ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency economy) เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดรวมถึงการพัฒนาและบริหารประเทศ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ ทางสายกลาง คำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำในสิ่งที่ดีงาม

อย่างไรก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่ยังมีความเข้าใจที่หลากหลายและไม่ชัดเจน ถึงความหมายและหลักแนวคิดที่แท้จริงของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงได้จัดทำหนังสือ “เศรษฐกิจพอเพียงคืออะไร” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะอธิบายความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งกรอบแนวคิดของหลักปรัชญาฯ ที่มุ่งเน้นความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา อันมีคุณลักษณะ ที่สำคัญ คือ สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ ตลอดจนได้อธิบายค่านิยมของความพอเพียง ที่ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ภายใต้เงื่อนไขของการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมที่ต้องอาศัยเงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม (<http://www.sufficiencyeconomy.org/show.php?Id=134>)

เป้าหมายทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างขบวนการขับเคลื่อน ที่มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างกระแสสังคมให้มีการนำเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เป็นกรอบความคิดหรือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในหมู่ประชาชนทุกภาคส่วน และทุกระดับ โดยมีวัตถุประสงค์ของการขับเคลื่อนแนวคิดของชุมชน เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุนประชาชนทุกภาคส่วนและทุกระดับให้สามารถนำหลักปรัชญาพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ในลักษณะที่สอดคล้องกับหน้าที่และบทบาทของแต่ละบุคคลได้อย่างเหมาะสม และท้ายที่สุดนำไปสู่การปลูกฝังปรับเปลี่ยนจิตสำนึกและกระบวนทัศน์ในการดำรงชีวิตตามแนวทางของเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนนำไปสู่การปรับระบบ และโครงสร้างการพัฒนาให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นสุขของชีวิต ทั้งนี้ ยุทธวิธีในการขับเคลื่อนจะมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนและชัดเจน ดังนี้

การดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้น การสร้างขบวนการทำงาน

1) แผนงานเชื่อมโยงเครือข่ายเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ของกลุ่มชุมชนโดยสร้าง

แกนกลางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อทำหน้าที่ขยาย เชื่อมโยงและพัฒนาเครือข่ายแห่งการเรียนรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนสนับสนุนความร่วมมือระหว่างเครือข่าย ให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ร่วมกัน เพื่อให้สามารถเผยแพร่ให้ประชาชนในภาคส่วนต่างๆ นำเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ และขยายผลได้อย่างต่อเนื่อง

2) แผนงานพัฒนาวิชาการและส่งเสริมการศึกษาวิจัย โดยพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในด้านต่างๆ ที่ชี้ให้เห็นแนวทาง วิธีการ ตลอดจนประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการใช้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การพัฒนาวิชาการจะเน้นการวิจัยเชิงนโยบาย เพื่อให้มีแนวทางเลือกในการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่ และการสร้างระบบเตือนภัยเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในสังคม

3) แผนงานสร้างหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ โดยสร้างรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่างๆ เช่น ผู้บริหาร ผู้นำชุมชน วิทยากร กระบวนการ ครู ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ นักการเมือง เป็นต้น ให้มีโอกาสได้ทดลองและเรียนรู้จากการปฏิบัติ จนสามารถตระหนักถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ แล้วเกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนคติ นำมาเอาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป ทั้งนี้ การสร้างรูปแบบกระบวนการเรียนรู้จะเน้นการร่วมคิด ร่วมทำเพื่อหารูปแบบ การหาตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม และเหมาะสม ตลอดจนสร้างความพร้อมของแต่ละกลุ่มเป้าหมายให้สามารถนำไปดำเนินการต่อได้เองอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง

4) แผนงานเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และรณรงค์เพื่อสร้างกระแสสังคม โดยสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงในวงกว้าง ปลุกฝังค่านิยม และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนคำนึงถึงหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ กลยุทธ์ในการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่จะต้องมีวิธีการและรูปแบบในการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งสอดคล้องกับเนื้อหาและแนวคิดของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอีกด้วย

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัชรี ยุติธรรม (2541) ได้ศึกษา พฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหารของชาวชนบทภาคเหนือ พบว่าในอดีตชาวชนบทภาคเหนือมีแหล่งที่มาของอาหารจากทุ่งนา และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ป่า หนองน้ำใกล้หมู่บ้าน มีการบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักปัจจุบันวิถีชีวิตชาวชนบทภาคเหนือที่อยู่ใกล้เมืองมีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคม ทำให้สังคมเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมเปลี่ยนเป็นอุตสาหกรรมที่ทำกินถูกซื้อเป็นโรงงาน ทำให้วิถีชีวิตของคนชนบทเปลี่ยนไป ต้องทำงานแข่งกับเวลามากขึ้นแหล่งที่มาของอาหารในปัจจุบันจึงได้ตามร้านค้าของชำ แผงลอย รถเข็น และห้างสรรพสินค้าเป็นต้น ผลการศึกษายังพบว่าเงื่อนไขที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกบริโภคอาหารในชนบทมีดังนี้

1) นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

2) รายได้ของชาวชนบท จากการขายที่ดินและการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

3) เวลาในการประกอบอาหาร

นอกจากนี้ยังพบปัจจัยอื่นๆ อีกคือ การอบรมสั่งสอนภายในครอบครัว การอบรมสั่งสอนในชุมชน วัฒนธรรมความเชื่อ สื่อมวลชนเป็นต้น

วิเชียร ปิงชัย (2545) ได้ศึกษา การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีผลต่อการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชนบทภาคเหนือ : กรณีศึกษาน้ำตกท่ากู๋ ตำบลท่าปลาอุกอำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านประชากร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้พฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป มีลักษณะถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมสังคมเมืองเกิดการลอกเลียนแบบทางวัฒนธรรมของการบริโภคอาหารและรูปแบบการแสวงหาอาหารมาบริโภคซึ่งถูกครอบงำโดยสื่อต่างๆ ที่สามารถเข้าถึงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการบริโภคอาหารที่แสดงออก

อย่างเป็นรูปธรรมทางพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชุมชนนั้นได้พบว่าชุมชนมีการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างไม่จำกัดจนเกิดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม 3 อย่าง คือแหล่งดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ พบว่าเมื่อพฤติกรรมการบริโภคอาหารของชาวบ้านเกิดจากการที่ใช้ดินเพื่อการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ โดยมีช่วงระยะเวลาพักดินที่สั้นทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ป่าชุมชนด้วย

วัฒนา สุกัญศีล (2544) ได้ศึกษา วัฒนธรรมบริโภคของแรงงานรับจ้างในชุมชนชนบท พบว่า การครอบครองข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจตลาดและการบริโภคสิ่งของที่ทันสมัยอย่างแนบแน่น ตลอดจนโอกาสและรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นจากการขยายตัวของตลาดนอกภาคเกษตรกรรมและงานรับจ้างภาครัฐและเอกชนมีส่วนช่วยให้ชาวบ้านมีกำลังจับจ่ายซื้อของมากขึ้น อีกทั้งการกระจายตัวของสื่อรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะ

โทรทัศน์ที่แพร่ข่าวสารกระจายไปในพื้นที่ชนบทแทบทุกหนทุกแห่งการปรับปรุงและการขยายโครงสร้างพื้นฐานลงไปสู่ชนบท ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้สามารถเข้าถึง ครอบครอง และบริโภคสิ่งของต่างๆ ที่ทันสมัยและหาซื้อจากตลาดและร้านค้าทั่วไปมากขึ้น อิทธิพลของระบบเศรษฐกิจและสังคมภายนอกและการขยายตัวของสินค้าจากตลาดโลกที่แทรกซึมและกระจายลงไปถึงในหมู่บ้านรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินชีวิต และการบริโภคของชาวบ้านด้วย

2.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1) แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภค

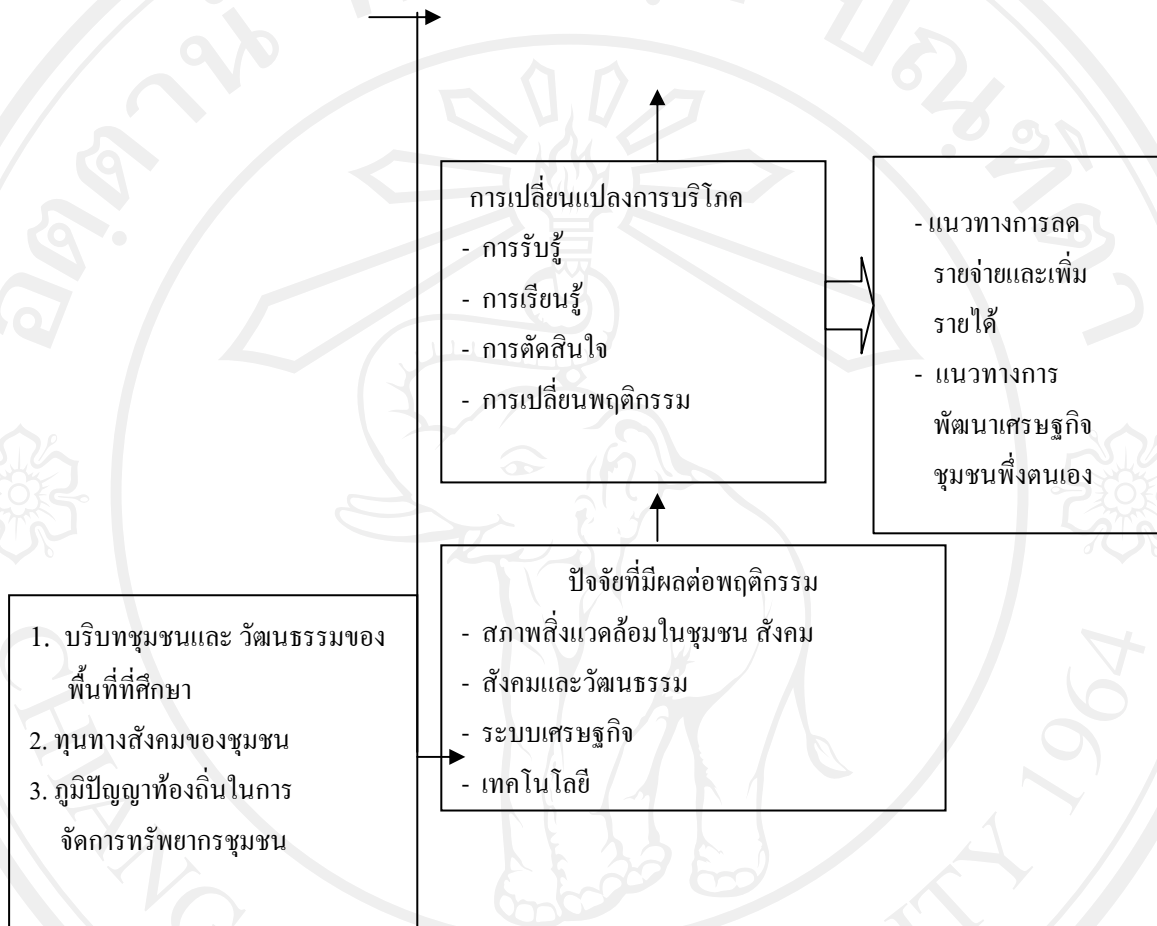
2) แนวคิดเกี่ยวกับระบบทุนนิยม

3) แนวคิดเกี่ยวกับการ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน

- พฤติกรรมการบริโภคอดีตและปัจจุบัน

- ปัญหาหนี้ในระบบและนอกระบบ

รูปที่ 2.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา